

WITOLD G. SALAMON OFM

CHRONOLOGIA, STRUKTURA I ANALIZA
KWESTII JANA DUNSA SZKOTA O JEDNOSTKOWIENIU
Z *QUAESTIONES SUPER LIBROS METAPHISICORUM*
ARISTOTELIS VII, QU. 13

Zasada jednostkowienia należy do kanonu tematów poruszanych przy omawianiu filozofii bł. Jana Duns Szkota. Problem jednostkowienia, o który tutaj chodzi, dotyczy odpowiedzi na pytanie: dzięki czemu ta konkretna rzecz jest tą konkretną rzeczą? Czy przyczyna jednostkowości rzeczy tkwi w niej samej, w jej naturze, czy w jakimś innym elemencie struktury wewnętrznej, rozumianej w sensie metafizycznym, czy też jest wynikiem jakiejś kompilacji owych elementów, jak np. materii i formy? Rozwiązania tego problemu, historycznie rzecz biorąc, przyjmowano różne, ale to, które zaproponował franciszkański teolog i filozof szczytowego okresu średniowiecza – bł. Jan Duns Szkot – jest niewątpliwie dokonaniem wyjątkowym. Ponieważ uważał on wszystkie dotychczasowe rozwiązania tego problemu za niewystarczające, Doktor Subtelny przyjął istnienie w rzeczy, w jej wewnętrznej strukturze metafizycznej, pewnej bytowości jednostkującej nazwanej *haecceitas*, która odpowiada za jednostkowość i wyjątkowość tego konkretnego bytu.

Literatura przedmiotu na temat Szkotowej *haecceitas* jest dość obszerna, a na polskim gruncie na uwagę zasługują publikacje Martyny Koszkało, która najpierw przeprowadza analizę tekstów na temat zasady jednostkowienia w *Lectura*¹, a później analizę wybranych tekstów Szkota ze wszystkich

Dr WITOLD G. SALAMON OFM – Commissione Scotista, Pontificia Università Antonianum; adres do korespondencji: Via Merulana 124B, 00185 Roma; e-mail: witoldsal@interia.pl

¹ Problematyka „*Principium individuationis*” w „*Lectura in librum secundum Sententiarum*” Jana Duns Szkota, „*Acta Mediaevalia*” t. XIII, Lublin 2000, s. 129-215.

jego pism². W *Quaestiones super libros Metaphysicorum Aristotelis*³ zagadnieniu zasady jednostkowienia poświęcona jest kwestia 13 księgi VII. To właśnie analizie tej kwestii poświęcony będzie niniejszy artykuł. Najpierw przedstawione zostaną kontrowersje dotyczące czasu powstania tej kwestii oraz jej struktura, a w dalszej części dokonana zostanie analiza Szkotowego dyskursu na temat, co decyduje o tym, że dana rzecz jest tą konkretnie, a nie inną rzeczą (np. tym kamieniem).

1. CHRONOLOGIA I STRUKTURA *IN METAPH.* VII, QU. 13

In Metaph. tradycyjnie było uważane za dzieło pochodzące z wczesnej fazy twórczości Szkota, kiedy był młodym wykładowcą na wydziale sztuk wyzwolonych (*artium*). Pogląd ten ma swoje źródło w XV-wiecznych dopiskach Mauritiusa de Portu do tekstu Szkota: „*Quaestiones Metaphysicae, et expositionem in ipsam prius quam in sententias scriptum Doctor Subtilis edidit, quamvis oppositum censuerint plurimi Scotistae [...], imo ut credo, in saeculo adhuc doctor atrium, aut junior hoc scripsit. Unde problematice in aliquibus locis incedit [...]. Ex quo corollarie sequi videtur, quod stabilis doctrina huius viri maxime super Sententias habetur [...]*”⁴. Zgodnie z wyrażonym tutaj poglądem dojrzałej doktryny Doktora Subtelnego należy szukać w jego komentarzach do *Sentencji* Piotra Lombarda. Takie samo stanowisko podzielali także: Luke Wadding⁵, Ephrem Longpré⁶, Étienne Gilson⁷ oraz

² *Indywidualizm i jednostkowienie. Analiza wybranych tekstów Jana Dunsza Szkota*, Lublin 2003. Autorka podaje tutaj obszerną literaturę obcojęzyczną na temat zasady jednostkowienia.

³ W odniesieniu do tego dzieła będę stosował skrót: *In Metaph.*

⁴ *In prologum annotationes* (Vivès VII, 9a).

⁵ L. Wadding, *Censura*, [w:] *De Quaestionibus Doctoris subtilis in Metaphysicam*, ed. L. Wadding, t. IV, 1637 (reprint: Hildesheim: Olms 1968-69), s. 499-500.

⁶ E. Longpré, *La philosophie du B. Duns Scot*, Extrait des „Etudes franciscaines”, Paris 1924, s. 28; tenże, *De editione «Operum Omnium» Ioannis Duns Scoti relatio*, Ad Claras Aquas Florentiae 1937, s. 12. W drugiej z wymienionych publikacji, która jest relacją z pracy Sekcji Szkotystycznej, działającej w ramach Instytutu św. Bonawentury w Quaracchi, Longpré opowiada się za tym, aby wydawać dzieła Szkota w takiej kolejności, jak powstawały. Najpierw byłyby zatem dzieła filozoficzne, do których należy *In Metaph.*, a później komentarze do *Sentencji*, w których często występują cytaty z wcześniejszych pism filozoficznych Doktora Subtelnego (por. s. 12-16).

⁷ E. Gilson, *Avicenne et le point de départ de Duns Scot*, „Archives d’histoire doctrinale et littéraire du moyen âge” 2 (1927) s. 91, przypis 1.

Komisja Szkotystyczna we wprowadzeniu do wydania krytycznego *Opera Omnia* Jana Duns Szkota⁸.

Odmienna opinia zaprezentowana jest natomiast w wydaniu krytycznym *Opera Philosophica* we wprowadzeniu do *In Metaph.*⁹ Według tej opinii trudno jest wskazać na datę powstania całego dzieła (*In Metaph.*), które powstawało na przestrzeni wielu lat, a niektóre jego części pochodzą z późnego okresu kariery akademickiej Doktora Subtelnego. Do tych późniejszych fragmentów redaktorzy wydania krytycznego zaliczają księgi VIII i IX oraz prawdopodobnie księgę VII¹⁰. Przemawiać za tym miałyby cytaty z późniejszych dzieł Szkota: *De primo principio*, *Lectura*, *Ordinatio* oraz odniesienia do Tomasza z Sutton, Gotfryda de Fontaines i Vitalisa de Four, obecne w wymienionych księgach *In Metaph.* Ponieważ dzieła autorów, do których odnosi się Szkot, powstały między 1292 a 1300 r., to konsekwentnie księgi *In Metaph.*, w których dzieła te są cytowane, muszą być siłą rzeczy późniejsze¹¹. Redaktorzy wydania krytycznego *In Metaph.* polemizują także z argumentami odwołującymi się do stylu, zamieszczonymi we wprowadzeniu do *Ordinatio* i *Lectura*, oraz powołując się na artykuły S. D. Dumonta¹² i T. Noone'a¹³, w których autorzy zanalizowali chronologię, strukturę i styl komentarza Szkota do *Metafizyki* Arystotelesa w porównaniu z jego komentarzami do *Sentencji* Piotra Lombarda.

Do przeprowadzenia analizy porównawczej między *In Metaph.* a Szkotowymi komentarzami do *Sentencji* S. D. Dumont i T. Noone wybierają problem zasady jednostkowania. Za dokonaniem takiego właśnie wyboru Dumont przedstawia trzy argumenty: 1) problem indywiduacji jest jednym z centralnych zagadnień metafizyki Szkota, a zatem ewentualne rozbieżności w tej kwestii miałyby bardzo ważne znaczenie; 2) zarówno *In Metaph.*, jak i komentarze do

⁸ *Introductio* do *Prologus Ordinationis*, t. I, s. 155*; *Prolegomena* do *Lectura II*, t. XIX, s. 45*-46*.

⁹ *Introduction*, [w:] B. Ioannis Duns Scoti *Quaestiones super libros Methaphysicorum Aristotelis*, lib. I-V, ed. R. Andrews, G. Etzkorn, G. Gál, R. Green, F. Kelley, G. Marcil, T. Noone, R. Wood, t. III, St. Bonaventure, N. Y. 1997, s. XLII-XVI.

¹⁰ Tamże, s. XLVI.

¹¹ Tamże.

¹² S. D. Dumont, *The Question on Individuation in Scotus "Quaestiones super Metaphysicam"*, [w:] *Via Scoti. Methodologia ad mentem Joannis Duns Scoti. Atti del Congresso Scotistico Internazionale Roma 9-11 marzo 1993*, a cura di L. Sileo, t. I, Roma 1995, s. 193-227.

¹³ T. B. Noone, *Scotus's critique of the thomistic theory of individuation and the dating of the "Quaestiones in libros metaphysicorum"*, VII q. 13, [w:] *Via Scoti. Methodologia ad mentem Joannis Duns Scoti*, t. I, s. 391-406.

Sentencji zawierają kwestie wprost poświęcone temu zagadnieniu, co czyni możliwym dokładne i bezpośrednie ich porównanie; 3) zgodnie z tradycyjnym poglądem o powstaniu *In Metaph.* w młodzieńczej fazie twórczości Szkota większość współczesnych badaczy jego myśli brało pod uwagę prawie wyłącznie komentarze do *Sentencji*, ignorując w dużej mierze *In Metaph.*¹⁴

Na potwierdzenie ważności kwestii o indywiduacji w Szkotowym komentarzu do *Metafizyki* Arystotelesa Noone bierze pod lupę strukturę odpowiednich kwestii z *Ordinatio* (II, d. 3, p. 1, qu. 1-6, n. 1-211) i z *Lectura* (II, d. 3, p. 1, qu. 1-6, n. 1-229), porównując je ze strukturą *In Metaph.* VII, qu. 13. Z tego porównania wynika, że w *In Metaph.* tok rozumowania Szkota uporządkowany jest lepiej, co umożliwia mu płynne przedstawianie różnych stanowisk na temat jednostkowienia, bez niepotrzebnych powtórzeń, w jednym ciągu argumentacji. Te różne opinie podzielone są na dwie grupy wokół dychotomii: albo natura jest jednostkowa przez jakiś element pozytywny i różny niż sama natura, albo natura nie jest jednostkowa przez żaden element pozytywny i różny niż sama natura. Takie usystematyzowanie tekstu świadczy, zdaniem T. Noone'a, o lepszej jakości dyskursu i tym samym o późniejszym czasie powstania *In Metaph.* VII, qu. 13 w porównaniu z paralelnymi kwestiami *Ordinatio* i *Lectura*¹⁵. Taki sam wniosek wyciąga S. D. Dumont m.in. z faktu, że w *In Metaph.* dwa razy występują termin *haecceitas*, który jego zdaniem pojawił się w pismach Szkota pochodzących z późniejszej fazy jego kariery naukowej. Potwierdzać miałyby to, z jednej strony, nieobecność tego terminu w *Lectura* i zaledwie jedno wystąpienie w *Ordinatio*, a z drugiej strony dziesięciokrotne użycie w późniejszych dziełach – *Reportata Parisiensia* i *Collationes*. Na ewolucję poglądów Szkota w kwestii zasady jednostkowienia wskazywać miałyby też zastąpienie terminu *singularitas* z *Ordinatio* terminem *haecceitas* w paralelnym miejscu *In Metaph.*¹⁶

Argumenty przedstawione przez wydawców *In Metaph.* z St. Bonaventure University, poparte przez artykuły S. D. Dumonta i T. Noone'a, nie przekonały Komisji Szkotystycznej, w której imieniu głos zabrał jej ówczesny przewodniczący L. Modrić¹⁷. Porządkuje on te argumenty w czterech

¹⁴ Dumont, *The Question on Individuation*, s. 196.

¹⁵ Noone, *Sctus's critique*, s. 397.

¹⁶ Dumont, *The Question on Individuation*, s. 218-219. *Haecceitas* występuje sześć razy w *Reportata Parisiensia* i cztery razy w *Collationes*.

¹⁷ L. Modrić, *L'edizione critica delle "Quaestiones super Metaphisicam" del B. G. Duns Scoti*, „Antonianum” 73 (1998), s. 581-592.

punktach: 1) niektóre teksty i uwagi na marginesie świadczą o ewolucji struktury dzieła; 2) cytaty z dzieł późniejszych Szkota lub aluzje do nich są dowodem długiego okresu kompozycji dzieła; 3) odwołania do niektórych autorów (do Tomasza z Sutton, Gotfryda de Fontaines i Vitalisa de Four) świadczą o późniejszym powstaniu przynajmniej niektórych części *In Metaph.*; 4) niektóre cechy stylistyczne wskazują na dojrzałość autora tekstu¹⁸. Po dokonaniu takiego uporządkowania L. Modrić odpowiada na poszczególne argumenty i przedstawia swoje stanowisko.

W księdze IX *In Metaph.* Komisja Szkotystyczna wskazuje na dwa teksty, które jej zdaniem są zapowiedzią podjęcia tego tematu w *Lectura*¹⁹. Zdaniem wydawców amerykańskich teksty te nie odnoszą się w sposób jednoznaczny do *Lectura*, lecz raczej do *Reportata Parisiensia*, a w przypadku drugiego tekstu możliwe jest także wskazanie na *Ordinatio* i *Additiones magnae*²⁰. W związku z tym możliwe byłoby, że Szkot odnosi się do jakiegoś już napisanego swojego tekstu, czego nie przyjmuje L. Modrić. Ówczesny przewodniczący Komisji Skotystycznej zarzuca także wydawcom amerykańskim, że nie wzięli pod uwagę tekstu z *Lectura* II, d. 18, n. 61-63, z występującym w nim terminem *motivum*, którego znaczenia nie można zrozumieć bez odniesienia do *In Metaph.* VII, qu. 12, n. 12 (IV, 198) oraz n. 28-29 (IV, 203-204)²¹.

Ważną rolę w rozwiązaniu problemu chronologii odgrywa to, w jaki sposób interpretuje się występowanie cytatów z innych dzieł Szkota w *In Metaph.* Po dokonaniu szczegółowej analizy przypadków przytoczonych we wstępie do wydania krytycznego *In Metaph.* L. Modrić uważa, że nie ma wystarczających podstaw do tego, aby traktować te teksty w sposób jednoznaczny jako cytaty z późniejszych dzieł Szkota. Twierdzi on, że Szkot w tych miejscach zapowiada podjęcie tego samego tematu w innych dziełach lub w sposób ogólny odnosi się do innych miejsc, bez precyzowania do jakich, gdzie temat ten jest podjęty²². Natomiast w dwóch innych przypadkach (*In Metaph.* VII, qu. 13, n. 180; IV, 279 oraz IX, qu. 3-4, n. 25; IV, 545),

¹⁸ Tamże, s. 582.

¹⁹ Chodzi o następujące teksty: *In Metaph.* IX, qu. 14, n. 60; IV, 648: „De secundo alibi prolixior erit sermo. Domino concedente, et aliquid tactum est in VII, in quaestione VII, in quaestione «De rationibus seminalibus»” oraz *In Metaph.* IX, qu. 14, n. 62; IV, 649: „Haec de voluntate a multis multipliciter sunt improbata, quae non oportet hic in speciali sed alibi explanare”.

²⁰ *Introduction*, [w:] B. Ioannis Duns Scoti *Quaestiones super libros Methaphysicorum Aristotelis*, s. XLV.

²¹ Modrić, *L'edizione critica*, s. 583.

²² Tamże, s. 584-586.

w których także Komisja Szkotystyczna zajęła stanowisko we wprowadzeniu do *Lectura*²³, L. Modrić, potwierdzając to wcześniejsze stanowisko, uważa, że są to uwagi, które później zostały włączone do tekstu, jakim dysponujemy dzisiaj. W pierwszym wypadku chodzi o notatkę na marginesie, która później została włączona do tekstu, a w drugim – o dodatek pochodzący od redaktorów, włączony do tekstu Szkota przy ostatecznym formułowaniu komentarza do *Metafizyki* Arystotelesa²⁴.

Jeśli chodzi o cytaty z innych autorów, mające wskazywać na późniejszy okres powstania przynajmniej niektórych ksiąg *In Metaph.*, to L. Modrić odpowiada następująco: 1) cytowanie Tomasza z Sutton nie potwierdza wcale późniejszego okresu powstania tej kwestii (ks. IX, qu. 14, n. 62; IV 649), dlatego że jego dzieło było gotowe w 1292 r., czyli wcześniej niż *Lectura* Szkota, datowane na lata 1296-1302²⁵. 2) W przypadku cytatu z *Quodlibet* XIII, qu. 3 Gotfryda z Fontaines (*In Metaph.* VII, qu. 12, n. 27; IV, 203) L. Modrić zauważa, że tekst ten nie jest potwierdzony przez wszystkie kodeksy oraz że data powstania *Quodlibet* XIII Gotfryda z Fontaines (1297-1298 r.) jest tylko prawdopodobna. Nawet gdyby ta data była pewna, to można by mówić, że ten fragment tekstu jest późniejszy, a nie cała kwestia²⁶. 3) Wydawcy amerykańscy wskazują na dwa miejsca z komentarza do *Metafizyki* Szkota (*In Metaph.* VII, qu. 12, n. 13. 27; IV, 198. 202-203), w których, ich zdaniem, widoczna jest zależność nauki Doktora Subtelnego o racjach zarodkowych (*rationes seminales*) od Vitalisa z Furno (choć nie jest on w tych miejscach imiennie przywołany). Według Modricia ta zależność nie jest wykazana w sposób jednoznaczny, a także data powstania *Quodlibet* Vitalisa z Furno (lata 1297-1300) jest tylko prawdopodobna²⁷.

A zatem wnioski zamieszczone we wprowadzeniu do wydania krytycznego *In Metaph.* pozostają, według Modricia, w sferze hipotez i jego zdaniem do momentu przedstawienia przekonujących dowodów należy utrzymać w mocy tezę wyrażoną przez Komisję Szkotystyczną o wcześniejszym powstaniu *In Metaph.* w stosunku do komentarzy do *Sentencji*²⁸. Nie zmieniają tego faktu także rozważania na temat elementów stylistycznych,

²³ *Prolegomena* do *Lectura* II, t. XIX, s. 44*-45*.

²⁴ Modrić, *L'edizione critica*, s. 587-588.

²⁵ Tamże, s. 589.

²⁶ Tamże. W przypisie 42 L. Modrić zwraca uwagę także na fakt, że Szkot nie zawsze był precyzyjny w cytowaniu i podaje kilka takich przykładów.

²⁷ Tamże, s. 590.

²⁸ Tamże, s. 592.

mających jakoby świadczyć o dojrzałości autora komentarza do *Metafizyki*. Zbyt mało wyrażen zostało poddanych analizie i w efekcie nie można z tego wyciągnąć wniosku o dojrzałości stylu Szkota w *In Metaph.* w porównaniu z *Lectura* i *Ordinatio*²⁹. Według Modricia autorzy wydania krytycznego *In Metaph.* nie docenili również faktu, że brak jest w tym dziele wyraźnych cytatów autorów, którzy byli obecni w piśmiennictwie ostatniego dziesięciolecia XIII wieku³⁰. Także ten fakt potwierdza tezę o powstaniu *In Metaph.* we wczesnej fazie twórczości naukowej Jana Duns Szkota. Za taką opinią opowiada się również G. Pini³¹.

Na temat ewolucji poglądów Szkota odnośnie do zasady jednostkowienia zajął niedawno stanowisko K. Shibuya³². Analizuje on kwestie Szkota na temat zasady jednostkowienia zawarte w różnych jego dziełach, podobnie jak czynili to w swoich artykułach S. D. Dumont i T. Noone. W odróżnieniu od nich jednak K. Shibuya uważa, że *In Metaph.* i komentarze do *Sentencji* przedstawiają różne teorie jednostkowienia³³. *Lectura* i *Ordinatio* mówią o *entitas* lub *realitas* w odniesieniu do zasady jednostkowienia, natomiast *In Metaph.* mówi o substancji będącej formą indywidualną (*forma individualis*) lub o *gradus entis*³⁴. S. D. Dumont wyciąga stąd wniosek, że *In Metaph.* jest dziełem późniejszym niż *Lectura* i *Ordinatio*³⁵, a K. Shibuya odwrotnie – wskazuje na rozwój doktrynalny nauki o jednostkowieniu, prowadzący od komentarza do *Metafizyki* do komentarzy do *Sentencji*³⁶. Twierdzi on, że zasada jednostkowienia u Szkota jest ostateczną rzeczywistością bytową

²⁹ Tamże, s. 590-591. L. Modrić zwraca uwagę, że w *Prolegomena* do *Lectura* (s. 45*-46*, t. XIX) wymienione zostały 23 terminy techniczne, wskazujące na strukturę dzieła, z których wydawcy amerykańscy przeanalizowali tylko minimalną część.

³⁰ Tamże, s. 592.

³¹ G. Pini, *Una lettura scotista della Metafisica di Aristotele: l'Expositio in libros Metaphysicorum di Antonio Andrea*, [w:] *Documenti e studi sulla tradizione filosofica medievale. Rivista della Società Internazionale per lo Studio del Medioevo Latino* vol. II, 2 (1991), s. 533.

³² K. Shibuya, *Duns Scotus on 'ultima realitas formale'*, [w:] *Giovanni Duns Scoto. Studi e ricerche nel VII Centenario della sua morte in onore di P. César Saco Alarcón*, a cura di M. Carbajo Nuñez, t. I, Roma 2008, s. 379-394. Autor tego artykułu mylnie nazywa wydawców z St. Bonaventure Institute Komisją Szkotystyczną. Ta konfuzja pojawia się na s. 382, 386, 390, 394.

³³ Por. tamże, s. 380.

³⁴ Dumont, *The Question of Individuation*, s. 205-217.

³⁵ Tamże, s. 219-221.

³⁶ Shibuya, *Duns Scotus on 'ultima realitas formale'*, s. 386-394. Autor chce oddzielić porządek chronologiczny dzieł Szkota od rozwoju doktrynalnego. Uważa, że możemy mówić o bardziej dojrzałych poglądach Szkota na temat zasady jednostkowienia w komentarzach do *Sentencji* niż w *In Metaph.*, ale nie zajmuje stanowiska na temat chronologii tych dzieł (por. s. 393).

(*ultima realitas entis*) i terminy *entitas* oraz *realitas* lepiej to oddają, niż *forma individualis* i *gradus entis*, i świadczą o tym, że komentarze do *Sentencji* reprezentują bardziej dojrzałą doktrynę Szkota na temat zasady jednostkowienia niż *In Metaph.*

Aby ocenić wszystkie te poglądy, chciałbym dokonać pewnego zróżnicowania. Słuszne wydają mi się dwa argumenty przedstawione przez T. Noone'a i S. D. Dumonta o lepszym zorganizowaniu tekstu kwestii o jednostkowieniu w *In Metaph.* w porównaniu z komentarzami do *Sentencji* oraz o dwukrotnym wystąpieniu terminu *haecceitas* w Szkotowym komentarzu do *Metafizyki* Arystotelesa. Inne zorganizowanie tekstu w *In Metaph.* można by wytłumaczyć tym, że jako tekst filozoficzny nieco inaczej i w bardziej skondensowanej formie jednej kwestii przedstawia poszczególne argumenty i rozwiązania niż *Lectura* czy *Ordinatio*. Niekoniecznie musi to prowadzić do wniosku o późniejszym pochodzeniu *In Metaph.* Natomiast dwukrotne pojawienie się terminu *haecceitas* w *In Metaph.* VII, qu. 13 także nie przesądza o czasie jej powstania. Wprawdzie termin ten pojawia się więcej razy w późniejszych dziełach Szkota (*Reportata Parisiensia*, *Collationes*), ale – jak zauważa sam S. D. Dumont³⁷ – fakt ten tylko sugeruje raczej późniejsze niż wcześniejsze powstanie tej kwestii, ale tego nie przesądza.

Te dwa ostatnie argumenty pomija niestety L. Modrić, który analizuje głównie stwierdzenia zawarte we wprowadzeniu do wydania krytycznego *Opera Philosophica*, t. III (St. Bonaventure, N. Y. 1997), nie odnosząc się szczególnie do wcześniej opublikowanych artykułów S. D. Dumonta i T. Noon'a. Czyni to natomiast ostatnio K. Shibuya, który z analizy treściowej Szkotowych kwestii o jednostkowieniu w *In Metaph.*, *Ordinatio* i *Lectura* wyciąga wniosek, że komentarze do *Sentencji* zawierają bardziej dojrzałą doktrynę na temat jednostkowienia niż *In Metaph.* Jest to ewolucja od formy indywidualnej i stopnia bytu jako zasady jednostkowienia do ostatecznej rzeczywistości formy. Taki kierunek ewolucji poglądów wydaje mi się bardziej uzasadniony i stąd skłaniam się również do poglądu, że *Ordinatio* i *Lectura* reprezentują bardziej dojrzałą fazę poglądów Dunsa Szkota na temat zasady jednostkowienia. Moim zdaniem w mocy pozostaje także wniosek L. Modricia, że argumenty tezy przeciwnej nie są wystarczające i przekonujące. Stąd też, jak się wydaje, utrzymać trzeba tradycyjną tezę o pochodzeniu *In Metaph.* z wczesnej fazy twórczości Doktora Subtelnego.

³⁷ Dumont, *The Question of Individuation*, s. 218.

2. ANALIZA PROBLEMATYKI JEDNOSTKOWIENIA W *IN METAPH.* VII, QU. 13

Jak już zaznaczono przy omawianiu elementów strukturalnych w *In Metaph.* VII, qu. 13, Szkot omawia różne teorie jednostkowienia, systematyzując je wokół dychotomii: albo jednostkowienie dokonuje się przez jakiś element pozytywny różny od samej natury, albo byt jest jednostkowy bez odniesienia się do żadnego elementu pozytywnego różnego od natury³⁸. Owym elementem pozytywnym sprawiającym jednostkowienie bytu jest: 1) wielość połączonych ze sobą przypadłości, 2) ilość, 3) materia, 4) aktualne istnienie, 5) zależność od czynnika sprawczego. Teorie te nazywane są pozytywnymi teoriami jednostkowienia i omawiane są na początku odnośnego wykładu Szkotowego³⁹. Do drugiej grupy należą tzw. negatywne teorie jednostkowienia: 1) natura sama w sobie jest jednostkowa, 2) zasada jednostkowienia polega na podwójnej negacji, 3) natura jest jednostkowa przez dodaną intencję intelektualną⁴⁰. Każda z powyższych teorii ma swoich zwolenników i racje, które Szkot przedstawia i z nimi dyskutuje⁴¹.

Ze względu na wysokie wymagania, jakie Szkot stawia poszukiwanej przez siebie zasadzie jednostkowienia, nie akceptuje on w tej funkcji ani zestawu połączonych ze sobą przypadłości, ani ilości, ani jakości, gdyż są to kategorie niższe od kategorii substancji i nie należą do charakterystyki formalnej konkretnego bytu. Duns Szkot odrzuca wprawdzie formę jako zasadę jednostkowienia, ale uważa, że owa zasada powinna być formalna. Z tej samej też racji nie zgadza się na istnienie jako zasadę jednostkującą, gdyż nie jest ono źródłem różnicy między bytami. Różnica ta pochodzi od istoty i to ona powoduje to, że konkretnie istniejący byt jest tym właśnie bytem, a nie innym. Źródłem determinacji jednostkującej nie może też być zależność od czynnika sprawczego, ponieważ pierwsza substancja jest bardziej pierwotna niż relacja, i to w obrębie substancji należy szukać czynnika określającego tożsamość konkretnego bytu, a nie w relacji, która jest wtórna⁴².

³⁸ *In Metaph.* VII, qu. 13, n. 12; IV, 219: „Circa istam quaestionem quidam dicunt naturam individuari per aliquod positivum aliquo modo aliud a natura; quidam non”.

³⁹ Tamże, n. 13-51, s. 219-235.

⁴⁰ Tamże, n. 52-59, s. 235-238.

⁴¹ Zwolenników poszczególnych poglądów wymienia i ich argumenty szczegółowo analizuje M. Koszkało (*Indywiduum i jednostkowienie*, s. 94-157).

⁴² *In Metaph.* VII, qu. 13, n. 50-51; IV, 235: „Contra quintam viam: ratio primae substantiae est absolutissima; igitur non est formaliter illud quod est per respectum. Item, ille respectus non

Problemu jednostkowienia nie rozwiązuje także teza nominalistyczna o tym, że natura sama w sobie jest indywidualna i że nie potrzeba szukać żadnej zasady jednostkowienia poza samą naturą. W takiej sytuacji niemożliwe byłoby ujęcie intelektualne, które bazuje na ogólności (na uniwersaliach). Poza tym jeśli natura sama w sobie byłaby indywidualna, to nie mogłaby występować w innych bytach, co przeczyłoby wielości indywiduów w obrębie jednego rodzaju (*species*)⁴³. Duns Szkot szuka zasady metafizycznej, która byłaby przyczyną realnej jedności konkretnego bytu, dlatego odrzuca również teorię podwójnej negacji Henryka z Gandawy oraz teorię, która w tłumaczeniu jednostkowości natury odwołuje się do działania intelektu. Teorie te, zdaniem Szkota, opisują jedynie sposób bycia jednostki, ograniczenia, którym musi podlegać, aby być jednostką (niepodzielność w sobie i nietożsamość z innymi rzeczami), i sposób, w jaki intelekt mógłby wydobyć tę jednostkowość z rzeczy. Brakuje im zaś tego, co najistotniejsze, czyli wskazania na pozytywną przyczynę tej wyjątkowości, niepodzielności i nietożsamości z innymi rzeczami. Ową pozytywną zasadą metafizyczną i przyczyną jednostkowienia rzeczy jest dla Doktora Subtelnego *haecceitas*, czyli ostateczna rzeczywistość bytu jednostkowego. Sam termin *haecceitas* występuje w pismach Szkota kilkanaście razy (dokładnie 13 razy), ale jego upowszechnienie i spopularyzowanie to zasługa uczniów Szkota i późniejszych propagatorów jego myśli.

W analizowanej przez nas kwestii pojęcie to w brzmieniu *haecitas* występuje dwa razy: 1) przy dowodzeniu, że jedność realna natury jest mniejsza niż jednostki⁴⁴, oraz 2) w stwierdzeniu, że zasada jednostkowienia (*haecceitas*) nie

est formalis actionis, sed fundatur in formali termino; tunc igitur si primus terminus est singularis, prius natura erit singularis quam erit ille respectus, sicut fundamentum prius est respectu”.

⁴³ Tamże, n. 1, s. 215: „Utrum natura lapidis de se sit haec vel per aliquid extrinsecum. Quod non de se: Cui inest unum oppositum de se, ei non inest aliud nec per se nec per accidens; si ergo natura esset hoc aliquid de se, repugnaret sibi multitudo, et tunc natura non posset esse in multis. Ideo enim essentia divina ponitur indivisibilis quia est de se haec”.

⁴⁴ Tamże, n. 61, s. 239-240: „Et sic videtur quod natura non est haec de se, quia cuiuscumque propria unitas realis est minor unitati numerali, illud non est de se unum unitate numerali, sive non est sufficiens causa talis unitatis, sive non est de se hoc. Sed naturae in isto propria unitas realis est minor unitati numerali. Ergo natura in isto de se non est haec. – Probatur maior: quia nihil est de se unum unitate maiori sua propria unitate. Quia cum unitate minori sine contradictione potest stare multitudo opposita unitati maiori, quae multitudo non potest stare cum unitate maiori. – Probatio minoris: quia si nulla unitas realis naturae est minor haecitate, nec unitas realis suppositi est minor. Patet: nulla erit realis unitas minor etc. Consequens falsum, quia tunc omnis unitas realis erit numeralis; quod improbabitur postea”.

może być ujęta w poznaniu zmysłowym⁴⁵. Zasada jednostkowania nazywana jest także w *In Metaph.*, jak już zostało powiedziane, formą indywidualną (*forma individualis*) lub stopniem bytu (*gradus entis*). Wszystkie te wyrażenia odnoszą się do tej samej rzeczywistości, należącej do wewnętrznej struktury bytowej i warunkującej najbardziej konkretne z możliwych scharakteryzowanie jednostki.

Filozofowie starożytni i średniowieczni stawiali sobie za cel poznanie rzeczywistości w całej jej różnorodności i proponowali różne struktury bytu, które ich zdaniem najlepiej opisywały rzeczywistość. Taką wewnętrzną strukturę bytową zaproponował także Duns Szkot. Elementem najbardziej ogólnym, a właściwie najbardziej neutralnym wobec konkretnych form bytowania w rzeczywistości jest natura wspólna (*natura communis*), która nie jest ani ogólna, ani jednostkowa, stąd może być orzekana o wszystkich bytach⁴⁶. Dalszymi elementami w tej strukturze wewnątrzbytowej są rodzaj (*genus*) i gatunek (*species*), które posiadają pewną jedność i bytowość. Rodzaj i gatunek to natura wspólna ściągnięta do poziomu charakteryzującego byty w obrębie właśnie tego samego gatunku lub tego samego rodzaju. Najniższym szczeblem w tej hierarchii bytowej – rozważanej począwszy od elementów najbardziej ogólnych – jest bytowość jednostkująca, forma indywidualna, stopień bytu jednostkowego, czyli *haecceitas*, która w połączeniu z naturą wspólną charakteryzuje byt jednostkowy. W bycie jednostkowym natura wspólna, *haecceitas* oraz inne formalne bytowości zawarte są w sposób zjednoczony, tak że niemożliwe jest ich rozdzielenie i osobne istnienie (*perfectiones unitive contentae*)⁴⁷. Takie ujęcie zapewnia jedność wewnętrzną bytu indywidualnego.

Tak można, w bardzo skrótowy sposób, przedstawić strukturę bytu według Jana Dunsza Szkota. Struktura taka umożliwia opis rzeczywistości bytu od elementów najbardziej ogólnych do najbardziej konkretnych i jednostkowych. Umożliwia to hierarchia „natur” należących do formalnej charakterystyki bytu

⁴⁵ Tamże, n. 176, s. 278: „Contra: si intelligis ‘separari’ realiter, sic quod non coniungatur intellecto in re, falsum est: «abstrahentium enim non est mendacium»; si in quantum ad actum cognoscendi, sic in sensu, quia *haecceitas* non sentitur. Similiter in exsistendo, quia illo esse priori quod est albedinis proprium, non est differentia individualis, quia posterius – nisi dicatur quis videre colorem”.

⁴⁶ Na temat koncepcji natury wspólnej, jej awiceniańskich korzeni i powiązań z innymi elementami struktury wewnątrzbytowej u Szkota zob. J. Surzyn, *Koncepcja natury wspólnej Jana Dunsza Szkota*, „Studia Antyczne i Mediewistyczne” 4 [39] (2006), s. 165-178.

⁴⁷ *In Metaph.* VII, qu. 13, n. 131; IV, 263.

(*formalitates*), które zawierają w sobie pewną jedność, a co za tym idzie – także bytowość, a więc mają podstawę w rzeczy, ale rozpoznawane są jedynie przez intelekt. Każdej z owych *formalitates* przysługuje, oprócz jedności, także odpowiednia różnica – od najbardziej ogólnej do różnicy jednostkowej. Stąd możliwe jest przechodzenie od bytu najbardziej ogólnego do najbardziej konkretnego przez wskazywanie na odpowiednią różnicę (rodzajową, gatunkową, indywidualną), charakteryzującą dany stopień bytowania⁴⁸.

Na temat różnicy jednostkowej Szkot mówi szeroko w interesującej nas kwestii (*In Metaph.* VII, qu. 13) poczynawszy od numeru 115 (fragment ten przez wydawców amerykańskich został zatytułowany *De differentia individuali*). Swoje rozważania na ten temat Doktor Subtelny zaczyna od stwierdzenia, że indywiduum, jako jedno numerycznie, jest tym, co nie jest podzielne na wiele części podmiotowych i różni się numerycznie od każdego innego bytu⁴⁹. Niepodzielność indywiduum nie oznacza niepodzielności absolutnej. Byt jednostkowy można bowiem poddać podziałowi na części istotowe i fizyczne, na części integralne heterogeniczne (np. podział człowieka na poszczególne części ciała) lub homogeniczne (np. podział wody na różne porcje). Żadna z tych części nie jest jednak tym samym, co dzielona całość. Dotyczy to również części homogenicznej, chociaż w odniesieniu do całości i do części używamy tego samego gatunkowego orzecznika (np. woda)⁵⁰.

Za różnicę indywidualną odpowiedzialny jest element struktury wewnętrzbytovej, którym jest *haecceitas*. To rozwiązanie świadczy o wierności arystotelesowskiej zasadzie, według której tożsamości i różnice są paralelne, czyli każdej tożsamości odpowiada jakaś różnica⁵¹. Jeśli więc jednostka posiada pewną tożsamość, jedność indywidualną, to charakteryzuje się także różnicą indywidualną, czyli jedna jednostka jest różna od innych jednostek. Taka różnica nie może być jednak absolutna; w przeciwnym razie nie byłoby żadnego podobieństwa między jednostkami. Jednostki należą do gatunków

⁴⁸ R. Meßner, *Das Individuationsprinzip in skotischer Schau*, „Wissenschaft und Weisheit” 1 (1934), s. 16-19.

⁴⁹ *In Metaph.* VII, qu. 13, n. 115; IV, 257: „Notandum quod individuum, sive unum numero, dicitur illud quod non est divisibile in multa, et distinguitur ab omni alio secundum numerum”.

⁵⁰ Tamże, n. 118, s. 258: „Sic ergo, supponendo conclusionem probatam, quaerimus quod sit illud in individuo per quod sibi repugnat divisio in partes subiectivas tales, scilicet quarum quaelibet sit ipsum. Non enim negatur ipsum posse dividi in partes essentielles, similiter in integrales heterogeneas et homogeneas; quandoque tamen nulla pars, etiam homogenea, est ipsum divisum, licet eadem species praedicetur ibi de parte divisa quae prius praedicabatur de toto”.

⁵¹ *Ordinatio*, II, d. 3, p. 1, qu. 1, n. 24; VII, 401.

i stąd niektóre atrybuty wielu jednostek tego samego gatunku są wspólne. To powoduje pewną dwuznaczność pojęcia różnicy indywidualnej jako charakterystyki jednostek, które są różnymi bytami, a równocześnie pod pewnymi względami takimi samymi⁵². Duns Szkot był świadomy tej ambiwalencji pojęcia różnicy indywidualnej, dlatego wprowadził pojęcie różnic indywidualnych, które są *primo diversae*, czyli pierwszorzędnie, zasadniczo różnicują jednostki. Charakterystykę różnic, które są *primo diversae*, można sprowadzić do tego, że rzeczy ukonstytuowane przez takie różnice „nie przystają do siebie, tzn. że jedna rzecz jest niesprowadzalna do drugiej i obie rzeczy nie mogą istnieć w tym samym”⁵³.

Po takim scharakteryzowaniu różnicy indywidualnej Szkot zastanawia się nad możliwością poznania jej przez nasz umysł w tym życiu oraz przez jakikolwiek inny umysł. Wnioski, jakie można wyciągnąć z tej analizy, są następujące: 1) zasada jednostkowania sama w sobie jest poznawalna, gdyż jest zasadą określającą w najdoskonalszym stopniu bytowość, a co za tym idzie – także poznawalność jednostki; 2) nie możemy ująć różnicy indywidualnej (zasady jednostkowania) ani w poznaniu zmysłowym, ani intelektualnym w tym życiu, co wynika z ograniczeń naszych władz poznawczych po grzechu pierworodnym. Takie poznanie będzie dla nas dostępne w stanie wizji uszczęśliwiającej; 3) poznanie zasady jednostkowania możliwe jest dla umysłów doskonałych od naszego, czyli dla aniołów i dla umysłu nieskończonego Boga⁵⁴.

Nie wynika stąd, że w ogóle nie możemy poznać jednostki za pomocą naszych władz poznawczych w tym życiu. Takie stwierdzenie byłoby

⁵² *In Metaph.* VII, qu. 13, n. 123; IV, 260-261: „Sic igitur – cum individua sint proprie differentia, non primo diversa – quaerenda est causa unitatis numeralis, qua primo repugnat dividi in multas partes subiectivas, et qua primo distinguitur ab alio individuo, ita quod illud in hoc individuo et aliud in illo, sint primo diversa; istud proprie vocatur differentia individualis vel singularis, cum «differentia sit qua differunt a se singula», et per omnia, quoad rationem differentiae, scilicet quoad simplicem determinationem communis per ipsam, ut per formale; non habere aliquod superius in quo conveniat cum differentia opposita, nec forte cum aliquo aequaliter, ex se diversum esse a quolibet sive opposito sive differentia disparata. ‘Aequaliter’, inquam, quia se toto; non aequaliter quoad formalem rationem diversitatis, quae uno modo maior est inter opposita dividenda idem commune, quo scilicet ad impossibilitatem; alio modo maior inter disparata, quae scilicet circa idem commune non habent fieri, sicut opposita et cetera huiusmodi”.

⁵³ K o s z k a ł o, *Indywiduum i jednostkowanie*, s. 177.

⁵⁴ D. Stella, *Il tema dell'individuale tra innovazione e regressione*, [w:] *Regnum Hominis et Regnum Dei. Acta Quarti Congressus Scotistici Internationalis Patavii 24-29 sept. 1976 celebrati*, ed. C. Bérubé, t. I, Romae 1978, s. 381.

sprzeczne z opinią wczesnej szkoły franciszkańskiej (Ryszard z Mediavilla, Mateusz z Acqusparta, św. Bonawentura), przyjmującej możliwość bezpośredniego (intuicyjnego) poznania jednostki przez nasze władze poznawcze w tym życiu⁵⁵. Taką opinię potwierdza także Doktor Subtelny i przedstawia kilka sposobów argumentacji na rzecz możliwości intuicyjnego poznania intelektualnego⁵⁶. W pierwszym kontakcie naszej władzy poznawczej (*intentio prima*) z rzeczą ujmujemy, zdaniem Dunsza Szkota, w sposób niewyraźny istotę jednostkową (*quiditas*) rzeczy. To ujęcie na poziomie prostego oglądu (*simplex apprehensio*), czyli w poznaniu przedpojęciowym, może być dwójakiego rodzaju: albo intuicyjne – ujmuje przedmiot w jego aktualnym istnieniu, albo abstrakcyjne – jest niezależne od aktualnego istnienia realnego przedmiotu⁵⁷.

Istota jednostkowa (*quiditas*) jest złożeniem natury wspólnej i *haecceitas*, które może być orzekane o bycie jednostkowym. W tym sensie możliwe jest poznanie indywiduum jako ujęcie natury wspólnej ściągniętej w substancji jednostkowej przez zasadę jednostkowania⁵⁸. Dlatego jeżeli mamy przed sobą konkret, np. Adama, to nie poznajemy go w całej jego jednostkowości (*haecceitas*), ale poznajemy pojęcie złożone z pojęcia człowieka i indywiduum na poziomie intencji drugiej, czyli bytu pojęciowego⁵⁹. Takim pozna-
niem dysponujemy, według Szkota, w praktyce, kiedy poznajemy ten konkretny byt jednostkowy, np. tego Adama.

Na zakończenie tych rozważań można powiedzieć, że *In Metaph.* VII, qu. 13 prezentuje doktrynę Dunsza Szkota na temat zasady jednostkowania podobną do tej, którą znajdujemy w jego komentarzach do *Sentencji* Piotra Lombarda. Zasada jednostkowania jest dla Doktora Subtelnego bytowością

⁵⁵ Ch. Kržanić, *La conoscenza diretta ed immediata del singolare da parte dell'intelletto secondo Duns Scotus*, [w:] *De doctrina Ioannis Duns Scoti. Acta Congressus Scotistici Internationalis Oxonii et Edinburgii 11-17 sept. 1966 celebrati*, t. II, Romae 1968, s. 65-66.

⁵⁶ W. G. Salamon, *Koncepcja poznania intuicyjnego u Jana Dunsza Szkota*, (Biblioteka Instytutu Franciszkańskiego, 22), Niepokalanów 2007, s. 82-107.

⁵⁷ Tamże, s. 137-139.

⁵⁸ A. Marchesi, *Il principio di individuazione delle realtà naturali e create secondo Duns Scotus*, [w:] *Homo et Mundus. Acta Quinti Congressus Scotistici Internationalis Salamanticae, 21-26 septembris 1981*, ed. C. Bérubé, Romae 1984, s. 356.

⁵⁹ *In Metaph.* VII, qu. 13, n. 165; IV, 273-274: „Item, nota quod a differentiis individualibus quidquid abstrahitur est aliquid secundae intentionis, et ita ‘persona’. Et sic, cum intelligo Adam, non intelligo singulare, quia si ipse intellectualiter mihi ostenderetur, nescirem quod ipse esset, sed intelligo conceptum compositum ex homine et singulari, quod est quoddam commune secundae intentionis. Talem etiam conceptum compositum habeo, intelligendo quodcumque singulare”.

jednostkującą, ostateczną realnością bytu jednostkowego, która w połączeniu z naturą wspólną określa najbardziej jednostkową z możliwych charakterystykę indywiduum. Tę pozytywną bytowość jednostkującą nazywa w *In Metaph.* formą jednostkową (*forma individualis*), stopniem bytu (*gradus entis*), a przede wszystkim *haecceitas*. To ostatnie określenie weszło do historii filozofii jako termin techniczny Szkotowej zasady indywiduacji, gdyż oddaje ono w najlepszy sposób zamierzenie, które przyświecało szkockiemu filozofowi i teologowi franciszkańskiemu, aby znaleźć w wewnętrznej strukturze bytu element formalny w pełni tłumaczący „istotę” tego konkretnego (*haec*) bytu jednostkowego. Różnice terminologiczne w nazywaniu zasady jednostkowania, różnice strukturalne i inne, o których było mowa w pierwszej części artykułu, nie dowodzą jeszcze, moim zdaniem, późniejszego czasu powstania kwestii o jednostkowieniu lub też ostatnich ksiąg *In Metaph.* (ks. VII, VIII, IX) w porównaniu z *Lectura* i *Ordinatio*. Dopóki nie zostaną przedstawione przekonujące argumenty tezy przeciwnej, pozostaje aktualna tradycyjna opinia, potwierdzona we wstępie do krytycznego wydania *Opera Omnia* Dunsza Szkota, o wcześniejszym powstaniu *In Metaph.* w porównaniu z *Lectura* i *Ordinatio* Doktora Subtelnego.

BIBLIOGRAFIA

- Dumont S. D.: The Question on Individuation in Scotus “Quaestiones super Metaphisicam”, [w:] Via Scoti. Methodologia ad mentem Joannis Duns Scoti. Atti del Congresso Scotistico Internazionale Roma 9-11 marzo 1993, a cura di L. Sileo, Roma: PAA-Edizioni Antonianum, 1995, t. I, s. 193-227.
- Gilson E.: Avicenne et le point de départ de Duns Scot, „Archives d’histoire doctrinale et littéraire du moyen age” 2 (1927), s. 89-149.
- Introduction, [w:] B. Ioannis Duns Scoti Quaestiones super libros Methaphysicorum Aristotelis, lib. I-V, ed. R. Andrews, G. Etzkorn, G. Gàl, R. Green, F. Kelley, G. Marcil, T. Noone, R. Wood, t. III, St. Bonaventure, N. Y.: The Franciscan Institute St. Bonaventure University 1997.
- Koszałko M.: Problematyka „Principium individuationis” w „Lectura in librum secundum Sententiarum” Jana Dunsza Szkota, „Acta Mediaevalia” t. XIII, Lublin 2000, s. 129-215.
- Indywiduum i jednostkowanie. Analiza wybranych tekstów Jana Dunsza Szkota, Lublin: TN KUL 2003.
- Kržišćić Ch.: La conoscenza diretta ed immediata del singolare da parte dell’intelletto secondo Duns Scoto, [w:] De doctrina Ioannis Duns Scoti. Acta Congressus Scotistici Internationalis Oxonii et Edinburgii 11-17 sept. 1966 celebrati, t. II, Romae 1968, s. 65-70.
- Longpré E.: La philosophie du B. Duns Scot, Extrait des „Etudes franciscaines”, Paris 1924.
- De editione «Operum Omnium» Ioannis Duns Scoti relatio, Ad Claras Aquas Florentiae 1937.

- Marchesi A.: Il principio di individuazione delle realtà naturali e create secondo Duns Scoto, [w:] *Homo et Mundus. Acta Quinti Congressus Scotistici Internationalis Salamanticae*, 21-26 septembris 1981, ed. C. Bérubé, Romae 1984, s. 355-362.
- Meßner R.: Das Individuationsprinzip in skotischer Schau, „Wissenschaft und Weisheit” 1 (1934), s. 8-27.
- Modrić L.: L’edizione critica delle “Quaestiones super Metaphisicam” del B. G. Duns Scoto, „Antonianum” 73 (1998), s. 581-592.
- Noone T. B.: Scotus’s critique of the thomistic theory of individuation and the dating of the “Quaestiones in libros metaphysicorum”, VII q. 13, [w:] *Via Scoti. Methodologia ad mentem Joannis Duns Scoti. Atti del Congresso Scotistico Internazionale Roma 9-11 marzo 1993*, a cura di L. Sileo, t. I, Roma: PAA- Edizioni Antonianum 1995, s. 391-406.
- Pini G.: Una lettura scotista della *Metafisica* di Aristotele: l’*Expositio in libros Metaphysicorum* di Antonio Andrea, [w:] *Documenti e studi sulla tradizione filosofica medievale. Rivista della Società Internazionale per lo Studio del Medioevo Latino* vol. II, 2 (1991), s. 529-586.
- Salamon W. G.: *Koncepcja poznania intuicyjnego u Jana Duns Szkota*, (Biblioteka Instytutu Franciszkańskiego, 22), Niepokalanów 2007.
- Shibuya K.: Duns Scotus on ‘ultima realitas formale’, [w:] *Giovanni Duns Scoto. Studi e ricerche nel VII Centenario della sua morte in onore di P. César Saco Alarcón*, a cura di M. Carbajo Nuñez, t. I, Roma: Antonianum 2008, s. 379-394.
- Stella D.: Il tema dell’individuale tra innovazione e regressione, [w:] *Regnum Hominis et Regnum Dei. Acta Quarti Congressus Scotistici Internationalis Patavii 24-29 sept. 1976 celebrati*, ed. C. Bérubé, t. I, Romae 1978, s. 375-387.
- Surzyn J.: *Koncepcja natury wspólnej Jana Duns Szkota*, „*Studia Antyczne i Mediewistyczne*” 4 [39] (2006), s. 165-178.
- Wadding L.: *Censura*, [w:] *De Quaestionibus Doctoris subtilis in Metaphisicam*, ed. L. Wadding, t. IV, 1637 (reprint: Hildesheim: Olms 1968-69), s. 499-500.

THE CHRONOLOGY, STRUCTURE AND ANALYSIS
OF JOHN DUNS SCOTUS’S QUESTION ON INDIVIDUATION
FROM THE *QUEASTIONES SUPER LIBROS METAPHYSICORUM*
ARISTOTELIS VII, QU. 13

Summary

The paper is devoted to the question of the principle of individuation in Bl. John Duns Scotus. This question is found in his commentary to Aristotle’s *Metaphysics*, namely the *Quaestiones super libros Metaphysicorum Aristotelis VII, qu. 13*. The first part of the paper discusses problems connected with the chronology and structure of the text, whereas the second one is presented as Scotus’s teaching on individuation.

S. Dumont and T. Noone argue today on the traditional thesis about the origin of this question and the remaining philosophical writings from the juvenile stage of Scotus’s philosophical work. They claim that some questions from the *In Metaph.*, including also qu. 13 from the book, were written later or in the same time as the commentaries to Peter Lombard’s *Sentences*. The authors support their views by indicating the following: 1) the text the *In Metaph.* is better organised, 2) the vocabulary used with reference to the principle of individuation, especially the term *haecceitas*, is employed twice in the text *In Metaph.*, 3) the quotations from the later works of Scotus and the works of authors who wrote somewhat later than that date of the *In Metaph.* hitherto presumed, 4) some stylistic terms indicate that the author of the text was a mature person. The traditional thesis is defended by L. Modrić on behalf of the Scotistic Commission. Having made

a detailed analysis, Modrić rejected all the arguments from the introduction to the critical edition of the *In Metaph.* The author of this paper agrees with Modrić's view. Therefore as long as we do not have a thesis to the contrary we shall hold the traditional opinion about the earlier origin of the *In Metaph.* in comparison to Peter Lombard's commentaries on the *Sentences*.

Scotus opens his lecture on individuation with a discussion of various standpoints on this issue. He divides them into positive and negative theories of individuation. This ordering ensures a clear exposition of various views without unnecessary repetitions and vagueness. Eventually, Doctor Subtilis rejects all hitherto views and provides his own solution. The principle of individuation is for him an individuating entity, the ultimate reality of the individual being. In combination with common nature it determines the most individual of possible characterisation of the *individuum*. This positive individuating entity is called an individual form (*forma individualis*) in the *In Metaph.*, a degree of entity (*gradus entis*) and *haecceitas*. The latter became a technical term to define the Scotist principle of individuation.

Translated by Jan Klos

Słowa kluczowe: Duns Szkot, problem jednostkowienia, zasada jednostkowienia, teorie jednostkowienia, Komisja Szkotystyczna.

Key words: Duns Scotus, the problem of individuation, the principle of individuation, theories of individuation, the Scotistic Commission

Information about Author: Dr WITOLD G. SALAMON OFM – Scotistic Commission, Pontifical University of St. Anthony (Antonianum), Roma; address for correspondence: Via Merulana 124B, IT 00185 Roma; e-mail: witoldsal@interia.pl